

Den tønderske Kniplingsindustri ved Aar 1800.

Af cand. polit. Fr. Jürgensen West.

1. *Indledning.*

Den tønderske Kniplingsmanufaktur hørte til de faa Industrigrene, som under den landsfaderlige Styrelse i det 18. Aarhundrede hverken var beskyttede ved Lavsprivilegier eller blev understøttede af Regeringen med Pengemidler. Ikke des mindre havde Regeringens Indgreb i denne været hyppige og ret omfattende, som paavist i en tidligere Afhandling om dette Æmne.¹⁾ I Reglen var det dog ikke Regeringen, der havde taget Initiativet hertil, men Stødet var kommet udefra. Saaledes havde Kræmmerlavet i København og Kniplingsgrossisterne i Tønder i Aarene 1773—75 i Forening ført et Felttog imod Bissehandelen med Kniplinger, støttede af Statholderskabet paa Gottorp; men det var ikke endt med nogen Sejr for Angriberne. Kommercekollegiet lod sig denne Gang ikke bevæge til at gaa Fabrikanternes Ærinde, men havde holdt sin Haand over Bissekræmmerne, ikke saa meget for disses egen Skyld som for Kniplepigernes, hvis Tarv Kollegiet

¹⁾ Sønderjydske Aarbøger 1901, S. 104—141.

navnlig havde set paa; det var saa meget mere nødvendigt, som disse, der var uden nogen som helst Organisation, ikke selv formaaede at forsvare deres Interesser.

Den gamle Strid om de omrejsende Kniplingskræmmeres Betydning for Kniplingsmanufakturens Udbredelse og Trivsel, hvilken Kniplingsgrossisterne gerne vilde reducere til det mindst mulige, blussede atter op i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, efter at have ligget og ulmet siden 1775. Denne Gang var det imidlertid selve Kommercekollegiet, som gav Anledning dertil ved en Skrivelse af 3. August 1805¹⁾ til Statholderskabet paa Gottorp og Amtmændene i Tønder, Aabenraa og Haderslev Amter. Umiddelbart berørte Skrivelsen kun et begrænset Omraade af Spørgsmaalet, nemlig: i hvilken Udstrækning Kniplingsfabrikanterne i Landdistrikterne skulde have Ret til at forlange Bevilling for en eller flere Fuldmægtige til at drive Bissehandel med Kniplinger; men det var nok til at sætte hele Spørgsmaalet i Bevægelse.

Medens Amtmanden i Aabenraa Amt ikke mente, at der var Grund til at fravige de hidtil fulgte Regler for Uddelingen af Bevillinger, saa fraraadede Kammerherre, Amtmand *Bertouch* i Tønder at meddele flere Bevillinger til Bissehandel med Kniplinger i Fremtiden og indsendte til Støtte herfor en Erklæring fra de der-værende Kniplingsfabrikanter²⁾, og Departementet for Statholderskabet paa Gottorp svarede paa Kollegiets

¹⁾ Industri- og Fabrikfagets Kopibog 1805, Nr. 609—12.

²⁾ Samme Fags Journal 1805 Nr. 781 og 782. Bilagene er desværre borte.

Skrivelse, at da Kniplings-Fabrikationen stedse kom i større Forfald og Aftagelse, maatte det anses for betænkeligt for Fremtiden at meddele flere Koncessioner til at falbyde Kniplinger, enten til Kniplings-Fabrikantens Fuldmægtige eller til *andre* Personer, da disse under dette Paaskud drev ulovlig Handel og begik store Uordener. Statholderskabet henviste i saa Henseende til sin Skrivelse fra 1774 om den samme Genstand og mødte op med tvende fra Kniplingsfabrikanterne i Tønder indkomne Indberetninger. Nu var Spillet gaaende,

Den Anke, at Kniplingsindustrien ved at geraade i ivedkommende Hænder truedes med en nærforestaaende Ruin, var gammel og havde alt i 1741 foranlediget en Undersøgelse. Den var Tid efter anden bleven gentaget og havde saaledes jævnligen beskæftiget Kommercekollegiet. Klagerne hidrørte altid fra Kniplingshandlerne i Byen Tønder, lige siden Industrien havde udbredt sig i de nærliggende Amter. Klagens Paaskud vekslede efter Omstændighederne, men den gik stedse ud paa dette: at Regeringen burde forbyde dem, der handlede *en détail* med Kniplinger — især de i Følge kgl. Bevilling til Handel med Kniplinger i alle Kongens Riger og Lande berettigede Kræmmere — selv at bestille og lade tilvirke de Varer, som de behøvede, hos Kniplerpigerne, saa at de blev tvungne til at tage Kniplinger alene hos Købmænd, der handlede *en gros* med denne Artikel.

Da Amtmændene i Tønder altid havde modsat sig slige Begæringer, og da begge Kancellierne lejlighedsvis havde ytret den Frygt, at nye Regeringsforanstaltninger blot vilde forstyrre Kniplingsindustriens gode

Gang og gøre Arbejderskerne altfor afhængige af Fabrikkerne, saa havde Købmændenes Forestillinger ikke kunnet foranledige nogen Forandring i den hidtil fulgte Praksis.

Men efter at Kammerherre Bertouch havde stemt i med i de tønderske Købmænds Klager, blev deres Raab lydeligere. Da Bertouch desuden gjorde gældende, at han sad inde med Sagkundskab nok til at kunne bedømme Kniplingskræmmernes Skadelighed for Industrien, og da endelig ogsaa Statholderskabet understøttede de tønderske Kniplingshandlers Ansøgning om, at ingen Bevilling mere maatte blive udfærdiget, saa besluttede Kommercekollegiet at udsætte slige Bevillingssager, indtil en nøjere Undersøgelse var foretaget paa de Steder, hvor Kniplingstilvirkningen blev drevet.

Kollegiet paalagde derfor i 1806 Assessor Dr. phil. Martin Christian Gotlieb Lehmann¹⁾, som paa den Tid i andet Ærinde var bleven beordret til Kiel, at undersøge Kniplingshandelen, især med Hensyn til de paa-ankede Bevillingers Skadelighed eller Nytte for Kniplingsindustrien. Han begav sig derfor til Tønder, Schackenborg, Løgumkloster, Aabenraa og Haderslev, raadførte sig med Amtmænd, Magistrater, Amtsforvaltere, Præster og Kniplingshandlere og undersøgte Toldbøgerne paa alle de Toldsteder, i hvis omliggende Distrikter Kniplingsfabrikationen dreves; han opholdt sig i Landsbyerne og satte sig ind i Fremgangsmaaden ved Tilvirkningen og Handelen. De i det følgende meddelte Oplysninger om Kniplingskræmmerne er hentede fra Lehmanns Indberetninger til Kommercekollegiet.

¹⁾ Orla L.s Fader, se Dansk biografisk Lexikon X, 168.

2. *Kniplingshandelen.*

I Hamborg mødtes de tønderse Kniplinger med de brabantse og saksiske under den frie Konkurrencens Vilkaar og hævdede sig ved Siden af begge paa det aabne Marked. Det er betegnende, at Hamborgerne ikke stod i Korrespondance eller umiddelbar Forbindelse med de tønderse Grossister; det var udelukkende Bissekræmmere, som bragte Kniplingerne derhen.

De brabantse Kniplinger var ikke i Stand til at fortrænge de tønderse, fordi de var dyrere end disse og blev det end mere efter Klostrenes Ophævelse. Snarere truede de saksiske Kniplinger med at vinde Terrain; netop ved deres ringere Kvalitet imødekom de Tidens mere folkelige Smag; ganske vist tabte de sig meget i Vask, men var til Gengæld saa meget billigere. Prisforholdet imellem de forskellige Kniplinger var i 1806 følgende: Af de dyreste, der kostede fra 2 til 6 Rdl. Courant Alenen eller derover, kom de fleste og bedste fra Brabant, de Kniplinger derimod, der solgtes for 10 lybske Sk. og indtil 1 Rdl. Courant Alenen, kom alene fra Tønder, og de billigste til imellem 1 og 6 lybske Sk. udelukkende fra Saksen¹⁾.

Et Par Eksempler vil bedst vise, hvor lidet iøjnefaldende ofte de Veje var, ad hvilke en Mængde tønderse Kniplinger vandt Udbredelse.

I Rendsborg boede en Kniplingshandler, som aldrig havde ansøgt om en Bevilling, fordi han nærede den besynderlige Mening, at det var en særlig Begunstigelse,

¹⁾ Her tilvirkede man Kniplinger i Stykker paa 9½ hamborgske Alen og leverede et saadant Stykke til imellem 6 Ggr. og 1 Rthl. Konventionsmynt.

der kun kunde opnaas af dem, der havde formaaende Venner i København. Han drev derfor kun Bissehandel i Udlandet og lod sine Æsker forsegle paa Toldkammeret som Bevis for, at han ikke solgte Kniplinger i Indlandet. Seglet blev saa atter fjærnet ved Grænsen. Paa Brunsvig-Messen traf han sammen med de saksiske Bissekræmmere og byttede her for 50—60 Rdl. Kniplinger med dem. Han behøvede de saksiske, ligesom Sakserne de tønderske, for at de hver især kunde byde deres Kunder et rigt Udvalg. Hvad han ikke solgte paa sine Vandringer, lod han blive i Altona og tog det da med paa sin næste Rejse. Paa denne Maade erhvervede han sig efterhaanden en lille Formue og trak sig tilbage fra sit besværlige Erhverv.

I Tønning havde 5—6 Kniplingskræmmere gjort Bekendtskab med de fremmede Skippere, som næppe vilde have faldet paa at søge end sige at bestille en Luksusartikel som Kniplinger hos Grossisterne for derved at skaffe sig en Bifortjeneste; men Bissekræmmerne kom dem i Møde, tilbød og lovpriste deres Varer og belærte dem tillige om, hvorledes de skulde faa dem afsatte, og hvor stor en Fordel de kunde vente sig deraf. Da den engelske Parketbaadsfart i Husum aabnede nye Muligheder for Udførsel af Kniplinger, havde Købmændene i Tønder givet den engelske Kaptejns Spisevært et Parti Kniplinger i Kommission, men Spekulationen mislykkedes, der blev ikke solgt et eneste Stykke. Saa forstod Bissekræmmerne deres Sager bedre; det varede ikke længe, før de kunde sælge til hver ankommen Parketbaad, og hele Skibets Besætning, Kaptejn, Styrmand og Matroser, blev forsynede med større

eller mindre Partier Kniplinger, som de med Lethed indsmuglede til England. Hvor betydelig denne hemmelige Udførsel var, kan sluttes deraf, at en lille Kasse med Kniplinger, som blev taget fra en Kaptejn paa et engelsk Toldsted, indeholdt for 5000 Rdlr. til Indkøbspris.

Hvad enten Kniplingerne blev bortførte af Bissekræmmerne eller forsendte af Købmændene, skulde deres Værdi angives paa nærmeste Toldsted og blev bogført der. Paa de følgende Toldsteder blev kun Forevisningen af Passerseddelen noteret paa denne, uden at der skete nogen Tilførsel i Bøgerne. Summen af de i Toldbøgerne opførte Beløb udgjorde derfor Værdien af samtlige toldangivne Kniplinger. For Aaret 1805 foreligger en Ekstrakt med særskilte Rubrikker for de Kniplinger, som Bissekræmmerne angav, og for dem, Købmændene anmeldte. Ialt blev der i dette Aar angivet for 261,689 Rdlr. 31 Lyb. Sk. S. H. Courant. Heraf faldt 62,422 Rdl. 25 Lyb. Sk. paa Grossisternes Andel og 199,267 Rdl. 6 Lyb. Sk. paa Kræmmernes. Hvad der dernæst blev solgt uangivet indenfor vedkommende Tolddistrikt, maa godskrives Kræmmernes Konto.

3. *Kniplingskræmmerne.*

Kniplingskræmmerne blev af de stedlige Øvrigheds-personer i Hertugdømmerne skildret som sindige, naadeholdne og ordentlige Folk, der uden at vække nogen Opsigt gennemvandrede Landet og, idet de nøjedes med en lille Gevinst, ved Omsætningens Størrelse tjente til deres Underhold og i mange Tilfælde samlede en Formue. Selv en afgjort Modstander som Amtmand Ber-

touch, der var under stærk Paavirkning af Grossisterne i Tønder, havde intet særligt at anføre imod dem uden dette, at nogle af dem var fattige; men det var just dem, der nylig var begyndte, og som ikke gerne vilde vedblive med at være fattige.

Den, der vilde drive Bissehandel med Kniplinger kom ikke langt, naar han ikke raadede over en ret anselig Sum. Ejede han ikke selv den fornødne Kapital, maatte han skaffe sig Kredit. Nu vilde man vel vogte sig for at give nogen, der agtede sig paa Rejse omkring i Landet og til det nærmeste Udland, en betydelig Sum i Forskud, naar man ikke var overbevist om hans Ærlighed. Saadanne Folk, som bevislig havde haft en aarlig Omsætning paa 200,000 Rdl. Cour., var blevne fremstillede som en sammenløben Hob af Tyvepak, og man havde dristet sig til at sige, at de ødelagde Kniplingsmanifikationen, som for største Delen alene bestod ved deres Hjælp.

Det var sjældent Tilfældet, at en Kniplingskræmmer begyndte med en betydelig egen Formue. Den, der besad en Formue, kunde nok finde et lettere Erhverv, og vilde ikke let beslutte sig til at underkaste sig de med slige Rejser forbundne Besværligheder og Farer. Det var sket flere Gange, at Kniplingskræmmere paa deres ensomme Vandringer med lette Varer af stor Værdi var bleven overfaldet, udplyndrede og endog ihjelslagne. Imidlertid maatte Kræmmerne være kendte med og godt anskrevne hos Folk med Formue; thi hvorledes skulde de ellers faa Kniplinger? Med Bevillingen alene lod der sig ikke tjene noget. Sædvanlig indeholdt deres Æsker Varer til en Værdi af imellem

500 og 2000 Rdl. Cour. Enten var de rige Kniplingsgrossisters fattige Slægtninge eller Sønner af Landsbypræster, Bønder eller Købmænd, hvem Familien eller deres gode Navn og Rygte skaffede den nødvendige Kredit. Kendskabet til Kniplingerne og Øvelsen i at bedømme deres Værdi var almindelig udbredt i hine Egne, hvor alle beskæftigede sig med denne Vare; men selv om de ikke lige fra Begyndelsen af besad disse Færdigheder, saa lærte de dem snart af Priserne paa de dem betroede Stykker og ved den Afsætning, som de mest yndede Sorter opnaaede. Saaledes kunde de opgive Kniplingsforlæggeren, hvilke Sorter og hvilke Mønstre den vægelsindede Mode just i Øjeblikket i de de Egne, hvor de havde handlet, erklærede for de smukkeste, og som derfor blev bedst betalte.

Den Gevinst, som Bissekræmmeren i de enkelte Tilfælde høstede, var meget ubestemt; ofte maatte han nøjes med en meget ringe, for hurtig at kunne afsætte sine Varer, undertiden opnaaede han en anselig Gevinst, naar Lykken tilførte ham begærlige Købere. Han var ikke længe om at regne ud, at Forlæggerens Gevinst, sædvanlig fra 30 til 40 pCt., men undertiden over 100 pCt., ofte oversteg hans egen betydeligt, deraf fremkom den hos alle Bissekræmmere almindelige Bestræbelse for efter bedste Ævne at forene Forlæggerens større Fordel med sin egen ringere. Samtidig med, at han imod Betaling af den betingede Købesum for det første Parti Kniplinger erholdt en ny Forsyning af Forlæggeren, anvendte han desuden sin opsparede Fortjeneste til selv at lade forfærdige saa mange Kniplinger som muligt, og hans Slægt og Venner

plejede da at paatage sig den Ulejlighed at modtage de tilvirkede Kniplinger i smaa Partier af Kniplepigerne og betale dem med det samme. Saaledes voksede først Kniplingskræmmerens lille Kapital ved den dobbelte Gevinst som Forlægger og som Detailhandler, dernæst efter hver lykkelig Rejse ligeledes Antallet af beskæftigede Kniplepiger i geometrisk Progression; derved lod den paafaldende Fremtoning sig forklare, at næsten alle Kniplingskræmmere uagtet deres omflakkende Levevis dog blev sparsommelige og ordentlige Folk. Thi den, der ser sig i Stand til straks at anbringe sine opsparede Penge med stor og sikker Fordel, han holder Hus med det erhvervede og opsætter Nydelsens Tid, hvorom ethvert Menneske mere eller mindre tydeligt drømmer, til den lykkelige Stund, da han ejer lige saa store Midler som hans Nabo, der bar sig ad paa samme Maade.

Havde en Kniplingskræmmer nu endelig naaet sine Ønskers Maal, var hans egen Kapital bleven saa stor, at han kunde leve alene af den mere magelige Forlagsvirksomhed, havde han paa sine Rejser skaffet sig Forbindelser, til hvem han kunde afsætte et betydeligt Parti uden anden Ulejlighed end at afsende dem, var Antallet af de Kniplepiger, han beskæftigede, vokset saa stærkt, at det krævede en bestandig Beskæftigelse med dem, begyndte Rejselivet at falde ham besværlig, og bandt Naturens Baand ham stærkere til Hjemmets Sandklitter, saa opgav han Bissehandelen og blev bostiddende Kniplingshandler og overlod sit tidligere Erhverv til unge Begyndere, som tog deres Kniplinger hos ham, ligesom han i sin Tid havde faaet dem hos

sine ældre Naboer. Saaledes opstod sandsynligvis de rige Kniplingshandler-Familier i Tønder, hvorfra Kniplingsmanufakturen udgik; paa den Maade opstod i hvert Fald de velhavende Kniplingshandlere i Løgumkloster og paa Landet. I den nævnte Flække var der i 1786 kun en eneste Kniplingshandler, Hans Nicolaisen, som uden Bevilling lejlighedsvis rejste omkring med Kniplinger; i 1806 fandtes der 30 Kniplingshandlere der, alle velhavende Folk, som havde arbejdet sig op paa den ovenfor beskrevne Maade. Ved given Lejlighed jamrede den velhavende Kniplingshandler sig over Bissekræmmerne — ikke fordi disse rejste om med Kniplinger, thi han kunde ikke undvære deres Hjælp til Afsætning af sine Varer; men fordi de ogsaa begyndte at beskæftige Kniplepiger og ikke tog deres Kniplinger udelukkende hos ham — kort sagt, fordi de gjorde det samme, som han eller hans Fader havde gjort for at arbejde sig op til Kniplingshandlere. Især var dog Bissekræmmerne i deres Egenskab af begyndende Kniplingsforlæggere ham forhadet af den Grund, at han ved deres Konkurrence blev hindret i vilkaarlig at nedsætte Kniplepigernes Arbejds løn. Blev nu Efterspørgselen efter Kniplinger mindre, hvilket indtraadte periodevis, saa ophobede Kniplingerne sig i Grossistens Lager, han maatte indskrænke sine Bestillinger og Antallet af sine Arbejdersker. De arbejdsløse Piger maatte da finde sig i ubillig Behandling og vilkaarlig Nedsættelse af deres Løn. De fleste havde ikke lært andet Arbejde og kunde med de største Anstrængelser næppe tjene det tørre Brød. De taalte det værste i Haab om bedre Tider. En saadan Periode indtraadte netop, da Asses-

sor Lehmann besøgte hine Egne, og det var et almindeligt Samtaleæmne, hvorledes største Delen af Kniplingsforlæggerne pludselig, som efter Aftale, vilkaarlig nedsatte Arbejdslønnen. Da kom der ingen Klager; thi de ulykkelige Kniplepigens Stemme var for svag til at naa Kommercekollegiet. Det var de rige Kniplingshandlers gyldne Tid, de kunde da lade de smukkeste Kniplinger forfærdige til en hvilken som helst Pris. „Vi kan være ganske rolige derved“, udtalte den redelige Kniplingshandler og Raadsherre *Junker* til Lehmann, „af saadanne Standsninger i Handelen har jeg oplevet flere, bag efter blev Kniplingerne saa meget stærkere søgte, og vi kunde sælge med des større Fordel, som Arbejdet havde kostet os mindre.“ Den gode Tid indtraadte derefter, og Købmændene afsatte deres Oplag med stor Fordel — men man maatte kende Menneskene og især Købmændene daarlig, hvis man lod sig indbilde af dem, at de nu selv, uden Tvang udefra, vilde forhøje Kniplepigernes Arbejdsløn. Efterretningen om daarlige Tider for Handelen erfarede Kniplepigerne lige straks af deres Arbejdsgivere — den stærkere Efterspørgsel efter Kniplinger derimod kun af Bissekræmmerne. Disses Tal øgedes straks, hvis Tingene da fik Lov til at gaa deres naturlige Gang, deres Virkekres udvidede sig, de betalte Arbejdet bedre for at faa flere Kniplepiger i deres Tjeneste, og de tvang derved de andre til at forhøje Arbejdslønnen, hvis de ikke vilde se sig forladt af Arbejderskerne. Det var den største og mest uundværlige Nytte, som Bissekræmmerne, der lejlighedsvis tillige optraadte som For-

læggere, gjorde, at de bragte Prisen paa Arbejdet i sin naturlige Ligevægt igen.

Hvis man tænkte sig dem borte eller indskrænkede deres Tal, saa vilde Kniplepigernes Arbejdsløn fra Maaned til Maaned falde saa meget, at de ældre maatte sulte ihjel, og de yngre vilde ombytte deres usle Haandtering med et hvilket som helst andet Arbejde. Derved vilde Manufakturen ruineres; men, da det ikke vilde ske med et Slag, saa vilde det være en stor Fordel for det bestaaende Forlæggerpersonale, som vilde blive i Stand til at trykke Arbejdslønnen ned og forhøje Priserne paa Kniplinger saa meget, som de lystede — en Fordel, som Monopolisten søger at tiltigge, tilliste eller tiltvinge sig af en svag Regering.

4. *Imødegaaelse af Klagerne over Kniplingskræmmerne.*

Ved denne Skildring af Kniplingsindustriens Vilkaar forklares ogsaa, hvad der ellers var ganske uforstaaeligt i Kniplingshandlernes Forslag. De gik heri ud fra den Paastand, at *Bissekræmmerne* styrtede Kniplingsmanufakturen i Afgrunden, og foreslog derefter selv at bibeholde Bissekræmmerne, ja endog at forøge deres Tal. *Kun maatte de ikke tillige være Forlæggere.* Hvorledes denne Forbindelse kunde skade, var ikke til at begribe af Akterne; men bliver nu tydelig — det var den Vej, ad hvilken der opstod nye Kniplingshandlere, som konkurrerede med de bestaaende, i Besiddelsen lykkelige, Familier.

Lehmann var langt fra at mene, at denne Klasse af Borgere skulde være den eneste, hvis enkelte Individier alle var uden Dadel; men han hævder bestemt,

at hvad der fremførtes imod Standen i al Almindelighed, det gjaldt kun enkelte Individder indenfor denne og passede kun paa enkeltstaaende Tilfælde, som Landets almindelige Love eller særlige Anordninger kunde raade Bod paa. De Beskyldninger, som blev rettede imod Standen i sin Helhed, underkaster han en Prøvelse og afviser dem en for en paa følgende Maade:

Det blev i forrige Tid altid sagt, at Bissekræmmerne *forlede Kniplepigerne til at udvandre*; men der blev aldrig anført noget Eksempel herpaa, og Sagen i sig selv var saa usandsynlig, at selv det blinde Had skammede sig ved at opfriske denne Beskyldning.

Dernæst sagde man, at Kræmmerne drev Handel med *andre Varer* end Kniplinger, særlig i det nordlige Danmark, til Skade for Byerne. Om sligt kunde være sket i Kongeriget, var muligt; men ingen i Hertugdømmerne troede derpaa. Kniplingerne indeholdt i en ringe Vægt saa store Værdier, at det var usandsynligt, at Kræmmerne skulde bebyrde sig med tungere og billigere Varer. I hvert Fald kunde det ikke dreje sig om betydelige Mængder. Hvis nogen paa denne Maade vilde drive ulovlig Handel, saa vilde Forbindelsen med Kniplingshandelen snarere vanskeliggøre end lette det for ham. Bevillingen til Kniplingshandel vilde tvinge ham til at indfinde sig paa Toldstederne for at lade sine Æsker aabne og undersøge og derfor i Tilfælde af Mistanke netop henlede Opmærksomheden paa sig. Han vilde lettere blive paagrebet, naar han tillige handlede med Kniplinger, end hvis han uden dem og uden Bevilling paa anden Maade overtraadte Lovene.

En tredje Beskyldning blev endnu hyppigere fremført, nemlig at Kræmmeren *forførte Kniplepigerne til at forlade deres Arbejdsgiver*, at sælge ham de Kniplinger, hin havde bestilt, at meddele ham det Mønster, hin havde opfundet, ja at tilvende sig Forskud o. a. m. Noget sandt og meget falsk var her sammenblandet; det hele hvilede paa en Misforstaaelse og en Personforveksling. Det kunde passe paa enhver Kniplingsforlægger som Konkurrent til de øvrige, og paa Kræmmerne passede det hverken mere eller mindre end paa alle de andre. Skulde Antallet af Bevillinger af den Grund indskrænkes, saa maatte Kniplingshandelen overhovedet indskrænkes, og da der ikke kunde angives nogen bestemt Grænse, saa maatte baade Kræmmernes og Forlæggernes Handel ophæves, og man maatte sørge for Kniplepigerne paa anden Maade. Den frie Konkurrence havde af sig selv med større Nøjagtighed bestemt Tallet, end det var muligt at gøre det ved Regeringens Indgriben. Frihed til at drive Handel som Bissekræmmer *uden* Bevilling eller en liberal Uddeling af Bevillinger til Ansøgerne vilde drage de naturlige Grænser for Bissehandelen. Ved Forlæggernes og Bissekræmmernes indbyrdes Samvirken og delvis indbyrdes Konkurrence havde Kniplingstilvirkningen hævet sig fra en lokal Bondehusflid til en anselig og blomstrende Manufaktur. Forlæggeren drev Bissehandel, naar hans Kapital eller hans Afsætning ikke strakte til til at drive Groshandel alene, og Bissekræmmeren blev Forlægger, naar han havde erhvervet sig tilstrækkelige Midler og og skaffet sig tilstrækkelig Afsætning dertil. Kun den hos Regeringen vakte Bekymring, som var Aarsag til,

at der blev gjort Vanskeligheder ved Uddelingen af Bevillinger, havde forstyrret Handelens og Manufakturens naturlige Gang, og vilde have sat dem end mere tilbage, hvis man havde fastholdt Indskrænkningerne, hvis man i længere Tid havde fulgt de uhensigtsvarende Anordninger.

Lehmann nærede en stærk Formodning om, at den ovenfor omtalte Nedsættelse af Kniplepigernes Løn og delvise Lammelse af Kniplingsmanifikationen i Efteraaret 1806 ikke var forårsaget af en allerede dengang indtraadt Standsning i Kniplingshandelen, men blot var en Følge af, at Regeringen siden Efteraaret 1805 midlertidig havde nægtet at udstede nye Bevillinger og derved hos Forlæggerne vakt Haab om, at de i Fremtiden vilde opnaa Monopolistens fordelagtige Stilling. Senere hen maatte Afsætningen ganske vist standse, fordi alt gik i Staa, og fordi mange af de Mennesker, der før havde pyntet sig med Kniplinger, nu næppe havde det tørre Brød.

5. *Et nyt Angreb paa Bissekræmmerne.*

Efter Lehmanns Hjemkomst i December 1806 hængik imidlertid nogle Aar, inden Spørgsmaalet fik sin endelige Afgørelse, da de urolige udenrigspolitiske Forhold lagde Beslag paa Regeringens Opmærksomhed. Dog var Kommercekollegiet fra 1807 igen begyndt at uddele Koncessioner til Bissehandel med Kniplinger. Hosstaaende Tabel giver en Oversigt over, hvormange af slige Bevillinger der blev udfærdigede i Aarene 1797—1809:

I Aaret 1797 er udfærdiget 5 Koncessioner, gældende for 6 Personer					
"	1798	"	14	"	14
"	1799	"	6	"	6
"	1800	"	8	"	8
"	1801	"	5	"	6
"	1802	"	16	"	16
"	1803	"	17	"	18
"	1804	"	18	"	18
"	1805	"	8	"	8
"	1806	"	0	"	0
"	1807	"	13	"	13
"	1808	"	5	"	5
"	1809	"	11	"	16

Det vil af Tabellen ses, at der i de nærmeste Aar, forinden Kommercekollegiet midlertidig standsede med Udfærdigelsen af Bevillinger, var bleven udstedt forholdsvis mange, saa at det derved nogenledes kan forklares, at Grossisterne i Tønder tog saa stærkt paa Vej imod Kræmmerne, da Lejligheden dertil gaves dem. Da Grossisterne imidlertid saa, at Kommercekollegiet

efter knap 1 $\frac{1}{2}$ Aars Ophold begyndte forfra, saa prøvede de paa at gaa uden om Kollegiet og henvende sig til Kongen personlig gennem Amtmand Bertouch, som var deres Talerør. Dog opnaaede Bertouch under sit Ophold i København sidst i December 1809 ikke Audiens, men maatte nøjes med at aflevere sit Andragende¹⁾, hvoraf følgende karakteristiske Uddrag meddeles:

„Høyst ugierne maae jeg som daglig Vidne i 20
 „Embedsaar og med fuld Sagkundskab tilstaae, at
 „denne for Landet saa kostelige Fabrique (∴ Kni-
 „plingsindustrien) nu trues om ikke straks med
 „total Undergang, saa dog med een Svækkelse, som
 „senere hen vil medføre samme. — De bedste Fa-
 „briquanter, der fra Fader til Søn have i eet Seculum
 „vedligeholdt Fabriquen, have nedlagt eller ere paa
 „Vejen at nedlægge deres Metier, og overbeviste om,
 „at det ikke kan vedblive paa den Fod, det nu er,
 „lade deres Sønner bruge den erhvervede Formue paa
 „anden Maade, hvorved det hele kommer i ukyndige
 „og med dette Fabricat uvante Hænder, der ved slet-
 „tere Producter og ved de endnu meere ukyndige
 „Concessionisters Fremgangsmaade bringe disse dan-
 „ske Kniplinger i Miscredit, paa samme Tid [som] de
 „andre Nationers tiltagende Fliid bidrager til større
 „Fuldkommenhed i deres Fabricata af dette Slags“

6. Kommercekollegiets Stilling til Sagen.

Under 10. Marts 1810 udstedtes derefter et kgl. Reskript til Kommercekollegiet¹⁾ om at indsende til Kongen en Betænkning om, hvorledes den tønderske Kniplingsindustri paa den mest hensigtsmæssige Maade

¹⁾ Industri- og Fabrikfagets Journal O Nr. 355.

kunde understøttes. Nu maatte Kollegiet tage Spørgsmaalet op i sin Helhed og klarlægge sit principielle Standpunkt i Sagen. Assessor Lehmanns udførlige Indberetning indeholdt tilstrækkeligt Stof til en Redegørelse, og Kollegiet overdrog til Lehmann selv at koncipere Forestillingen. Koncepten er skrevet paa dansk og blev med ubetydelige Rettelser approberet af Kommercekollegiets øvrige Medlemmer.

Lehmann sammenfatter sine Argumenter for Bissehandelens Bevarelse saaledes:

1. Saalænge Kniplingsindustrien havde eksisteret, havde det staaet enhver frit for at lade forfærdige Kniplinger og at sælge dem i store eller smaa Partier. I Begyndelsen, da kun faa var kendte med denne Handel, kunde disse erhverve sig store Rigdomme. Efterhaanden som flere tog Del deri, udbredte Industrien sig vel, men kunde ikke saa let berige enkelte som før. Dette var Aarsagen til, at Købmændene i Tønder, hvorfra denne Industri først udgik, klagede over de mange Deltagere i Handelen og ønskede deres Antal indskrænket.

2. Ved Ekstrakterne af Toldbøgerne var det oplyst, at Kniplingskræmmerne i Aaret 1805 fra Kniplingsegnen havde udført de tre Fjerdedele, medens Købmændene, der kaldte sig de egentlige Fabrikanter, ikke en Gang havde en Fjerdedel af den Handel, som de alene vilde raade over.

3. De til Bissehandel berettigede Kniplingskræmmere blev gerne hjemme, saasnart de ved deres Rejser havde erhvervet sig Bekendtskaber og Formue nok til at føre Handelen mageligere som Købmænd ved Korre-

spondance, og at disse siden lige saa vel klagede over de andre Kniplingskræmmere, der endnu ikke havde været saa heldige og var naaet saa vidt.

4. Det var endvidere oplyst, at faa rige Købmænd, der boede sammen i en Købstad (o: Tønder), let endes om at nedsætte Prisen paa Kniplingsarbejde, saaledes at de fattige Kniplepiger uagtet deres bestandige Anstrængelser og nøjsomme Levemaade vilde komme i Nød og drives til Fortvivelse, hvis ikke Konkurrencen med mange mindre Kniplingskræmmere kunde holde Arbejdslønnen oppe paa et nogenlunde taaleligt Niveau.

Ved Kammerherre Bertouchs noget paagaende Andragende til Kongen var det Spørgsmaal bleven stillet i Forgrunden: Var det virkelig sandt, at Kniplingsindustrien og dermed ogsaa Kniplingshandelen gik sin Undergang i Møde? Til Besvarelsen af dette vigtige Spørgsmaal havde Kommercekollegiet fremskaffet en Statistik over Udførselsværdien af tønderske Kniplinger i Aarene 1772—81, formentlig efter de reviderede Toldregnskaber i København, medens Lehmann paa sin Rejse i Hertugdømmet Slesvig havde skaffet sig de tilsvarende Tal for Aaret 1805 fra de enkelte Toldsteder. Denne Statistik omfatter Udførelsen af Kniplinger saavel til Kongerigerne Danmark og Norge som til Udlandet; men dog ikke *hele* Udførelsen, idet Kniplinger i ældre Tider sjældent blev angivet ved de kongerigske Toldsteder i Ribe, Foldingbro og Kolding, og de der angivne Kniplinger ikke blev saa nøje optegnede, som i Hertugdømmerne. Men af nedenstaaende Tabel over Udførselen af Kniplinger fra de slesvigske Toldsteder, vil det ses, at Kniplingshandelen — og følgelig ogsaa

Kniplingsindustrien — i det paagældende Tiaar var steget næsten fra Aar til Aar, og at den havde naaet sin betydeligste Højde i det Aar, da Kommercekollegiet ved idelige Klager over, at Kniplingsindustrien gik sin Undergang i Møde, havde set sig foranlediget til at anstille en nøjere Undersøgelse paa selve Stedet.

Tablet over Udførselsværdien af tønderne Kniplinger efter Toldstederne fra følgende Toldsteder:

I Aarene	Aabenraa	Haderslev	Tønder	Flensborg	Sum
1772	Rdl. Cour. 298	Rdl. Cour. 8,550	Rdl. Cour. 49,280 ^{1/2}	Rdl. Cour. 418 ^{5/6}	Rdl. Cour. 58,547 ^{1/6}
1773	200	5,960	51,673	405	58,038
1774	1,112	11,000	50,352	550	63,024
1775	45	10,412	54,230	461	65,148
1776	1,590	16,584	60,430	1,730	80,134
1777	1,792	13,000	68,331 ^{1/2}	1,310	84,433 ^{1/2}
1778	420	16,449	76,866 ^{1/2}	2,360	96,095 ^{1/2}
1779	104	18,600	89,614 ^{1/2}	240	108,558 ^{1/2}
1780	4	25,950	90,935	250	117,139
1781	750	36,320	96,885 ^{2/3}	2,080	136,035 ^{2/3}
1805	Rdl. S.H.Cour. 19,196	Rdl. S.H.Cour. 58,520	Rdl. S.H.Cour. 99,230	Rdl. S.H.Cour. 11,850	Rdl. S.H.Cour. 188,796

I Aaret 1805 var desuden Værdien af Kniplinger udførte fra Husum 34,366²/₃ Rdl. S. H. Cour. og fra Bredsted 1,400 Rdl. S. H. Cour., saaledes at den samlede Værdi af de fra slesvigske Toldsteder udførte Kniplinger for dette Aar bliver 224,562²/₃ Rdl. S. H. Cour.

Udførselen af Kniplinger fra Foldingbro beløb sig i 1805 til 2087 Stykker, og beregnes de efter et Middeltal til imellem 15 og 17 Rdl. pr. Stykke og Alenen til omtrent $\frac{1}{2}$ Rdl., saa bliver Værdien af Udførselen herfra ca. 34,783 Rdl. S. H. Cour. Efter mundtlig Opgivelse til Lehmann var dernæst Værdien af de i samme Aar fra Kolding udførte Kniplinger ca. 1000 Rdl. S. H. Cour. Disse Tal maa altsaa lægges til ovennævnte Hovedsum, naar man vil have en Forestilling om den samlede Udførsels Værdi, dog mangler endnu Opgivelser fra Ribe Toldsted.

Med dette fyldige og værdifulde Materiale i Haanden kunde Kommercekollegiet bedst begrunde sit Standpunkt og besvare det af de tønderske Kniplingsgrossister fremkaldte Spørgsmaal paa afgørende Maade. Kollegiet udtalte som sin Overbevisning, at Kniplingsindustrien ikke aftog, fordi nogle faa Købmænd ikke mere kunde tjene saa meget som før, da de var de eneste, der handlede med Kniplinger, at deres Klager grundede sig paa Handelsjalousi og havde den Hensigt at opnaa et Monopol for dem til Skade baade for Industrien og for Afsætningen, og at denne vigtige Manufaktur ikke behøvede nogen Understøttelse, men var bedst tjent med den Frihed, som den hidtil havde nydt, og hvorved den havde hævet sig til en imponerende Højde.

Kongen bifaldt Kommercekollegiets Indstilling og tilføjede, at de Resultater af Undersøgelsen, der tjente til at vise, at den af Kammerherre Bertouch udtalte Anskuelse, at Kniplingsindustrien var i Aftagende, var ugrundet, skulde meddeles denne.¹⁾

Kommercekollegiet var saa forsigtig i sin Skrivelse til nævnte Amtmand at tilføje, at det efter 1805 ikke havde fuldstændige, officielle Efterretninger om Kniplingsindustriens Tilstand; men skulde denne Manufaktur siden den Tid være gaaet tilbage, saa maatte Aarsagen hertil søges i de uafvendelige Tidsomstændigheder — herved sigtedes til Krigsurolighederne og den dermed følgende Lammelse af Næringslivet.

Hermed var Angrebet paa Bissehandelen afslaaet for denne Gang. Grossisternes Fordring, at der ikke mere skulde udstedes Koncessioner til at rejse om med Kniplinger, var bestemt afvist, Imellem de tvende Yderligheder: ingen Bevillinger at meddele og at give dem i Flæng var der imidlertid mange Muligheder, en af disse Mellemsveje havde Kommercekollegiet hidtil fulgt, men Spørgsmaalet var, om det var den rette. Disse Overvejelser ledtes Kollegiet ind paa ved nogle af Assessor Lehmann fremsatte Forslag i hans udførlige Beretning fra Januar 1807. Efter Kong Christian VII's Død i 1808 skulde samtlige Bevillinger uden fornyes i Anledning af Tronskiftet, en Forandring af den hidtil fulgte Bevillingspraksis og af Koncessionernes Ordlyd var derfor lettest at gennemføre paa dette Tidspunkt.

¹⁾ Industri- og Fabrikfagets Forestilling 5, 17. April 1810 Nr. 25 a.

I sin Indberetning behandler Lehmann først Spørgsmaalets theoretiske Side, dernæst kritiserer han de gældende Bestemmelser og endelig opstiller han sine egne Forslag.

7. *Forsøg paa at finde en rationel Maalestok.*

Skulde Regeringen gaa til den Yderlighed at udele Bevillinger til Bissehandel med Kniplinger uden Maal og Grænser — spørger Lehmann i sin udførlige Indberetning af Januar 1807¹⁾ — Hvis de forlangtes i et overvældende Antal, saa vilde det være et sikkert Bevis for, at Kniplingsmanufacturen og Afsætningen udbredte sig bestandig videre. Ansøgningerne om Bevillinger vilde derimod straks ophøre, saa snart Konkurrencen havde drevet Tallet op til sin naturlige Højde. Hvilket dette Tal var, kunde ikke siges; det kunde ingen vide, og ingen forud bestemme. Saa ofte Kniplinger blev begærede, saa ofte der aabnede sig nye Veje for deres Afsætning, vilde i nogle Aar flere føle Lyst til at faa Del i Handelens Fordele, — saa snart der blev for mange til den for Haanden værende Afsætning, vilde nogle træde tilbage og lade deres Bevilling ligge hen ubenyttet.

Enhver Maalestok til Bedømmelsen af, hvorvidt en Ansøgning om Bevilling til at handle med Kniplinger burde gives eller afslaaes, kunde henføres til følgende to Grupper: Man kunde enten fastsætte et *Maksimumstal* for Bevillingerne, eller man kunde kræve visse *Egenskaber* hos Ansøgerne, for at de kunde komme i Betragtning.

¹⁾ Industri- og Fabrikfagets Journal L 1005.

Et summarisk Maksimumstal kunde der ikke være Tale om at fastsætte. Thi hvorledes kunde en Regering bilde sig ind, at den altid vilde være i Stand til at kende saavel den indenlandske som den udenlandske Afsætning af en Vare, hvis Efterspørgsel var saa foranderlig, for derefter at kunne fastsætte Konkurrenternes Tal ved Anordning? Og selv om dette var muligt, hvor kunde Regeringen ønske at gøre det? Ingen vilde falde paa ved Lov at regulere Tallet paa Københavns Grossererere, ja ikke engang Skomagernes og Skræddernes Tal, hvis Virkekreds dog nogenledes lod sig overse, var begrænset ved Lov. Hvorledes kunde da dette gøres i en Handelsegren, der omfattede en Vare, hvis Tilvirkning beskæftigede en halv Landsdel, og hvis Forbrug strakte sig over den halve Verden. Blev dette Fag overfyldt, saa vilde Udsigten til der at gøre sin Lykke svinde ind, og Tilgangen af sig selv ophøre, ligesom i andre Fag.

Var det saaledes umuligt at finde en Generalnævner, saa vilde det falde endnu vanskeligere at fastsætte et Tal for hvert af Kniplingsmanufacturens Distrikter, hvilket vilde være omtrent det samme som at udskrive en staaende Trup af Bissekræmmere i hvert af Nord-slesvigs Amter eller Herreder.

Hvis Danskerne endda var de eneste, der kunde forfærdige Kniplinger, og tillige var visse paa altid at blive ene om Budet, saa vilde der være Mening i at optage den hollandske Kræmmertanke: kun at taale nogle faa Sælgere til hvert af Nabolandene, for at de ikke skulde fordærve Handelen for hinanden, og for at de kunde faa Kniplingerne betalt med Kryderipriser.

De *Egenskaber*, som Ansøgerne maatte besidde for at opnaa Bevilling til Bissehandel med Kniplinger, kunde ogsaa kun bestemmes ved at opstille nogle faa i almindelige Udtryk holdte Krav. „De burde dog have Kendskab til Faget“, sagde de tønderske Grossister i deres Klager; men netop deres Klager beviste, at Kniplingskræmmerne meget godt forstode sig paa, hvad der hørte til deres Handel. Havde de ikke vidst, hvilke Varer der var mest søgte og bedst betalte i de Egne, hvor de drev deres Bissehandel, og havde de ikke vidst, hvor disse Varer var lettest og billigst at faa, og hvor de efterspurgte Sorter blev bedst fremstillede, saa vilde Kniplingskræmmerne ikke have vakt Misundelse hos de rige og indbyrdes forbundne Familier, som gerne vilde samle hele Kniplingsindustrien i deres Hænder. Hvem spurgte om Kniplingsgrossisternes Fagkundskab? Eller skulde Regeringen maaske oprette Eksamenskommissioner for begge Parter?

8. *Lehmanns Kritik af de gældende Bestemmelser.*

I den kgl. Resolution af 1782 var det bestemt, at Bevilling til Bissehandel kun skulde gives dem, der havde eget *Ildsted*. Det var imidlertid ikke let at indse, hvorledes dette kunde gøre nogen særlig skikket til Bissehandel. Det var billigt, at Bissehandelen blev forbeholdt indfødte; men for dem, der hver Dag varmede sig ved et nyt Ildsted, og som hver Dag fik deres Mad fra et nyt Køkken, var det opstillede Krav kun *en besværlig Byrde*. Hvad gavnede det Staten eller Kniplingsindustrien, at Bissekræmmeren, som næsten bestandig var paa Rejse, lejede sig et Værelse i Haders-

lev og holdt en Vestalinde der, som sørgede for, at Ilden ikke slukkedes paa hans Arne? Ideen hertil var udgaaet fra Byerne, som betragtede det som et Middel til at tvinge et Par Mennesker mere, der aldeles ikke kunde faa Del i de Fordele, som Byen ydede, til at deltage i Byens Afgifter. Det var den eneste Indskrænkning i Adgangen til Bevillinger til Bissehandel med Kniplinger, som den anførte Resolution opstillede for Folk fra Byerne.

Paa Landet derimod skulde Bevilling kun gives dem, *der umiddelbart beskæftigede sig med Kniplingstilvirkningen*, d. v. s. dem, der selv bestilte nogle Kniplinger hos Kniplerpigerne og ikke tog dem hos Grossisterne. Men det var just det, man klagede saa meget over. Den af Regeringen her opstillede Grundsætning var ret og billig f. s. v. den — i Modstrid med Grossisternes Ønsker og Klager — tillod Kniplingskræmmerne at forene Forlagsvirksomhed med Bissehandel; men den var angribelig, fordi den i Landdistrikterne gjorde Forlagsvirksomhed til en Betingelse for Bissehandel.

Af den anførte Skildring af Kniplingskræmmerne og deres Levnedsløb fremgaar, at hele deres Tænken og Stræben gik ud paa, saa snart som muligt selv at lade forfærdige ret mange Kniplinger, for at de ogsaa kunde nyde Forlæggerens større Fordel. Der krævedes imidlertid særlig gunstige Omstændigheder til at kunne gøre det lige straks: den, der ikke havde Slægt og Venner, som i hans Fraværelse kunde tage imod Arbejde og betale det for ham, han maatte nøjes med den ringere Fortjeneste, han kunde faa paa Forlæggerens Kniplinger.

Men var han derfor mindre nyttig for Kniplingsmanufakturen?

Selv om den tvungne Forbindelse af Bissehandel med Forlagsvirksomhed var virkelig nyttig, saa var det dog umuligt at fremtvinge mere end Skinnet deraf. Den, af hvem et Bevis for Forlagsvirksomhed krævedes, for at han kunde opnaa Bevilling til Bissehandel, bestilte straks nogle Kniplinger hos 30 Kniplere og sendte dem derefter til Stedets Præst. Denne optegnede deres Navne og bevidnede, at den paagældende holdt de paa Fortegnelsen opførte Kniplere i Arbejde. Beviset var tilvejebragt, og saa tog han maaske ikke engang de bestilte Kniplinger, der endnu meget vel kunde finde en Køber paa første Haand.

Denne Klausul i Bevillingerne var derfor dels unødvendig, dels illusorisk — kun den Fordel frembød den, at Folk, som maaske næppe kendte Kniplingsindustrien af Navn, og som aldrig havde sat deres Ben i Knipleredistriktet, ikke kunde forlange nogen Bevilling til at falbyde Kniplinger. Saadanne Folk kunde ganske sikkert tænkes at ville benytte en Bevilling i andre Øjemed. Det var ikke usandsynligt, at de uretmæssige Ihændehavere af slige Privilegier kunde falde paa dermed at dække anden Handel, medens det var utænkeligt, at de virkelige Kniplingskræmmere vilde risikere det.

9. *Lehmanns Forslag.*

De eneste Krav, der burde stilles til den, der vilde opnaa en personlig Bevilling, var, at han besad Indfødsret og dernæst enten selv beskæftigede sig med Tilvirkningen eller havde en bekendt Kniplingsforlæg-

gers af Øvrigheden bekræftede Vidnesbyrd for, at denne havde overladt ham Kniplinger til en nævneværdig Sum til Forhandling. Den anden Fordring skulde blot tjene til at udelukke dem, der ikke havde nogen Forbindelse med Kniplingsmanifikationen. Hertil burde føjes: Bevis for at have opfyldt sin Militærpligt eller for Fritagelse for samme. Da Værnepligten imidlertid blev mere og mere almindelig, saa havde Amtmændene udtalt det Ønske, at det maatte indføres i Bevillingen, at den ikke befriede nogen for Værnepligt. Saa vilde Amtmanden ikke give Bissekræmmeren noget Pas, før han havde sikker Kaution for, at den rejsende enten selv mødte ved Indkaldelser eller lod stille for sig.

Da paa Landet kun de, som selv var Forlæggere, havde Haab om at opnaa Bevilling til at forhandle Kniplinger, men disse i Reglen ikke havde Tid til at rejse, saa fandt de paa at ansøge om Bevilling for en *Medhjælper eller en Fuldmægtig*, og de havde undertiden faaet deres Ønske opfyldt. I Begyndelsen blev der næppe gjort Vanskeligheder; men senere hen blev det Regel, at der for 40 beskæftigede Kniplepiger blev givet een Bevilling, var der 80, blev der ogsaa udstedt en Bevilling for en Fuldmægtig, og oversteg Antallet 150, blev der meddelt endnu en for en anden Fuldmægtig. Efter Lehmanns Anskuelse var slige Bevillinger ganske utilstedelige. Tilladelsen til at drive Bissehandel burde kun gives en *bestemt, navngiven Mand*, som besad de fornødne Kvalifikationer, men ikke til en ubestemt Person, der kunde ombyttes med en anden efter Bevillingshaverens Forgodtbefindende; thi da kunde Bevillingen gaa fra Haand til Haand, saa at al Kon-

trol blev umulig. Det var bleven bevist, at Bevillinger var bleven brugte i Norge af helt andre Personer end dem, der havde faaet dem. Det var imidlertid ikke saa vanskeligt at forebygge slige Misbrug.

Hidtil havde Indløsning af en Bevilling til Bissehandel med Kniplinger kostet 11 Rdl. 40 Lyb Sk. danske Kroner eller 12 Rdl. 28 Lyb Sk. S. H. Cour. Denne Udgift var ofte trykkende for en Begynder, som for største Delen handlede med Kniplinger, han havde faaet paa Kredit — men derefter betalte han slet intet mere for Bevillingen. Følgen deraf var, at Bissekræmmeren ganske unddrog sig Kommercekollegiets Opmærksomhed. Han kunde drage imod Nord eller imod Syd, han kunde fortsætte Handelen eller opgive den, han kunde beholde den eller overlade den til en anden, han kunde leve eller dø — alt dette erfarede Kollegiet intet om. Bevillingen gik maaske i Arv til andre og kom over paa anden eller tredje Haand, uden at det var muligt at føre Opsyn eller Kontrol dermed. Ganske vist bestemte Frdg. af 8. Jan. 1794, at ved en Kniplingskræmmeres Død skulde hans Bevilling indsendes til Kommercekollegiet; men hvorledes skulde Øvrigheden faa fat paa den, hvis Arvingerne ikke frivilligt indleverede den, og hvilken Sikkerhed var der for, at den altid kom i deres Besiddelse? Erfaringen havde da ogsaa vist, at Indleveringen af en Bevilling hørte til Sjældenhederne. Kommercekollegiet kunde derfor ikke vide noget om, hvormange Bevillinger der var i Brug, eller hvortil de blev benyttede.

Lehmann foreslog derfor, at Indløsningen af Bevillingen blev nedsat til 5 Rdl.; men at der til Gengæld

aaarlige skulde betaales en Kendelse af 1 Rdl. for den. Hensigten hermed var ikke at skaffe Statskassen en Indtægt, der kun vilde blive ubetydelig, men at give Kommercekollegiet et Middel i Hænde til altid at kende Antallet af de benyttede Bevillinger og de Egne, hvor de blev brugte; dernæst ogsaa at forebygge, at Bevillingerne bleve borttestamenterede eller bortgivne. Thi naar denne Kendelse skulde erlægges paa det første Toldsted, som Bissekræmmeren hvert Aar passerede, og Erlæggelsen af Kendelse skulde kvitteres paa selve Bevillingen, saa vilde en ikke præsenteret Bevilling af sig selv være forfalden efter et Aars Forløb, og Kollegiet kunde ved Pengenes Indsendelse holde Øje med Kræmmerne og med den Egn, hvor de handlede. Blev Navnet paa Indehaverne af de foreviste Bevillinger tillige meddelt deres respektive Øvrigheder, saa vilde en bedragerisk Benyttelse af et fremmed Privilegium meget hurtig blive opdaget og derved blive farlig for Bedrageren. Forslaget indeholdt saaledes et let Middel til Opnaaelsen af flere Øjemed.

10. Slutning.

Lehmans Forslag blev lagt til Grund for Kommercekollegiets Forestilling¹⁾ og approberet af Kongen i 1810 tillige med en ny Formular for Kniplingskoncessioner, som herefter blev meddelte ad mandatum; dog med den Tilføjelse, at Koncessionerne i Følge de for Hertugdømmet Slesvig gældende Forordninger skulde udfærdiges i *det danske* og *det tyske* Sprog. Derved kom

¹⁾ Industri- og Fabrikfagets Forestilling 16./21. Aug. 1810, Nr. 65.

det danske Sprog til sin Ret ved slige Udfærdigelser, der saa godt som udelukkende begæredes af dansk-talende Folk — „Bønder“, som Grossisterne i Tønder kalder dem i deres Klager — hvilket fremgaar saavel af Bevillingshavernes Navne som af deres Hjemsted. I Aarene 1810—16 blev der udfærdiget ialt 204 Kniplingskoncessioner, og da de ældre Bevillinger var ugyldige, har man herved Tallet paa Kniplingskræmmerne ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

Det skyldes udelukkende Assessor Lehmanns Duelighed og Energi som Embedsmand, at der foreligger saa fyldige Oplysninger om Kniplingskræmmerne omkring ved Aaret 1800 som paa intet andet Tidspunkt, hverken før eller senere. Nogen Ensidighed er der i hans Syn paa Forholdene, idet han ligesom i sin Tid August Hennings¹⁾ mere ser paa Kvantiteten end paa Kvaliteten af de tilvirkede Kniplinger — og paa den øjeblikkelige Fordel. Skævheden i dette Syn viser sig imidlertid først senere hen, da de haandgjorte Kniplinger kommer til at staa overfor de maskintilvirkede Blonder.

Med Hensyn til Kniplepigernes Stilling skal det endnu til Slut bemærkes, at de sædvanligvis ikke havde revet sig løs fra den hjemlige Arne, saa at deres Beskæftigelse ved Kniplebrædtet, set fra Familiens Standpunkt, var et Bierhverv, idet Husholdningens Hovedpersoner drev Landbrug. Dette Synspunkt maa fastholdes ved Bedømmelsen af de Lønningssatser, hvorom der haves Oplysninger fra Aaret 1800, da Arkivar og

¹⁾ Se „Sønderjydske Aarbøger“ 1901, S. 138 ff.

Ekspeditionssekretær i Tyske Kancelli Peter v. Sixtel besøgte Tønderegnet¹⁾. Kniplepigernes Antal og de deraf beregnede Summer for Arbejdsløn, Udgift til Anskaffelse af Traad og den samlede Indtægt ved Salget af Kniplinger fra første Haand, som Sixtel ligeledes anfører, forbigaas her, da de aabenbart ere ganske kalkulatoriske og derfor ret værdiløse. Hans Angivelser af de enkelte Kniplepigers Arbejdsløn, Prisen paa Traad og paa færdige Kniplinger, hvilke Data han uden Tvivl har fra Kniplingsgrossisterne i Tønder, staar derimod til troende. Herefter var de dueligste Kniplepiger, som aldrig gik ledige og anvendte hele deres Tid til Forfærdigelse af Kniplinger, i Stand til at tjene 50 Speciesdlr. eller 25 hollandske Dukater aarlig. De bedste Kniplinger, som blev forfærdigede i disse Egne, kostede 5 Rdlr. S. H. Cour. eller 2 hollandske Dukater for en hamborgsk Alen. Pigen fik for en Alen af saadanne fine Kniplinger 3 Daler S. H. Cour. i Arbejdsløn. En Alen af de tarveligste Kniplinger blev solgt for 1 Sechsling eller 3 danske Skilling Cour., eller 80 Alen for en hollandsk Dukat. For de 80 Alen ringeste Kniplinger betaltes kun $1\frac{1}{4}$ Daler S. H. Cour. i Arbejdsløn.

Af et halvt Lod meget fin Traad kunde der forfærdiges 6 Alen Kniplinger til 5 Daler S. H. Cour. pr. Alen. Den Traad, der brugtes til Kniplinger, blev ind delt i 24 Numre efter Finheden. Den fineste Traad kostede fra 80 til over 90 Daler S. H. Cour., den groveste $3\frac{1}{2}$ Daler Pundet. Af et Pund af den fineste Traad

¹⁾ Fragmente aus dem Tagebuche eines Fremden, Kbhv. 1800, lille 8°, S. 74 ff. Se Bilag til Bertouchs Andragende til Kongen af 29. Dec. 1809.

kunde forfærdiges 384 Alen Kniplinger til 5 Daler pr. Alen, d. v. s. for 1920 Daler S. H. Cour. Et Pund Hør fik derved en Værdi af 96 Pund Sølv eller mindst 7 Pund Guld.

De Sorter, som var paa Moden i Aaret 1800 var: Kniplinger med gammel dobbelt Grund, fond de Bruxelles eller de Paris, à point eller ogsaa med enkelt Grund.

Den lave Arbejdsløn, der slynger sig som den sorte Traad igennem hele den tønderske Kniplingsindustri Historie, staar i en ejendommelig Modsætning til den høje Værdi af de tilvirkede Kniplinger. Endnu ved det 19. Aarhundredes Begyndelse stod denne danske Kunstindustri paa en anselig Højde, og intet lod ane, at den i Løbet af Aarhundredet skulde saa godt som helt forsvinde.
